

Strå kyrka

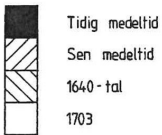
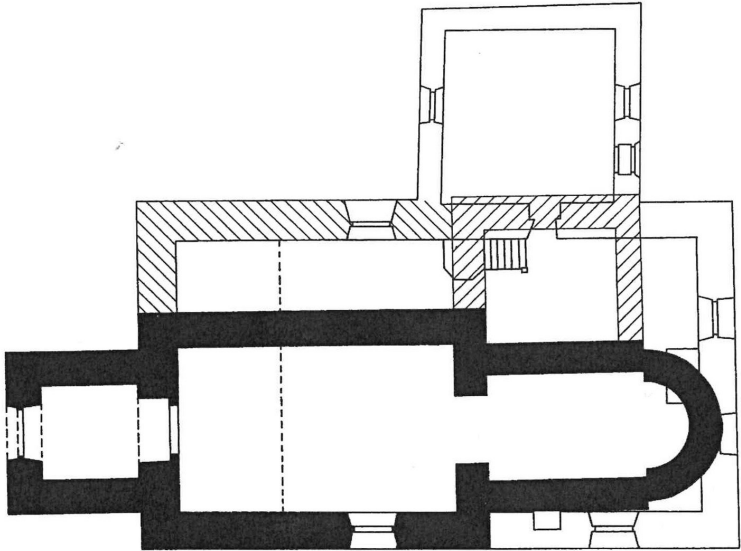

Foto: Göran Tagesson

Tryckt med generöst bidrag från Claes och Greta Lagerfelts stiftelse

Grafisk form & produktion: Pernilla Stridh, Fras och form AB

Tryck: Larsson Offsettryck AB

ISBN: 978 91 7962 185 6

© 2021 Linköpings stifts kyrkodeskrivningskommitté

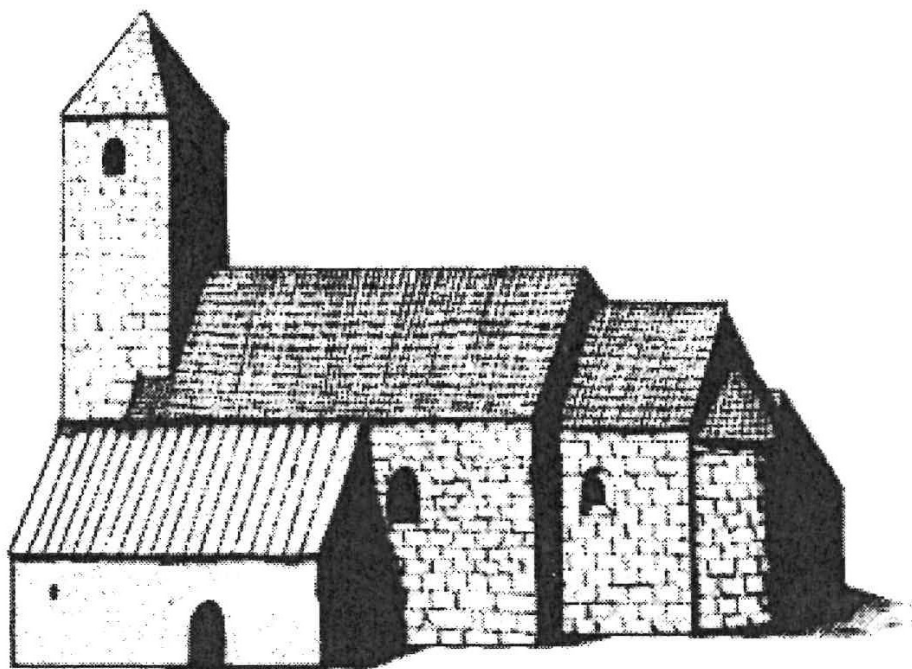
www.svenskakyrkan.se

Strå kyrka

Göran Tagesson

Linköpings stifts kyrkor

Korta vägledningar utgivna av Linköpings stifts kyrkoberskrivningskommitté: Jan Eriksson, Robin Gullbrandsson, Annika Johansson, Anita Löfgren Ek, Gunnar Nordanskog, Eva Nyström Tagesson och Mattias Sörensen.

Teckning av Elias Brenner, 1600-talet (Rörby 1982, s. 86)

Den medeltida kyrkan

Strä kyrka ligger i ensamt majestät på Östgötaslätten, med milsvid utsikt mot Vadstena och Omberg. Kyrkan låg under medeltiden i Dals härad (senare delvis i Aska härad), utmed en gammal landsväg som passerade flera kyrkor. Strå kyrka omtalas första gången 1270. Strå by låg tidigare söder och öster om kyrkan, idag ligger endast den gamla skolbyggnaden och komministergården kvar i kyrkans närhet.

Den nuvarande kyrkan byggdes under 1100-talets andra hälft men har senare genomgått flera förändringar. Av en teckning av Elias Brenner från 1600-talet framgår att Strå tidigare bestod av ett bredare långhus, ett smalare kor och en absid (en halvrund avslutning i öster). Denna plan liknar många andra kyrkor på Östgötaslätten, men idag är endast tornet och den södra delen av långhuset bevarade från medeltiden. Byggnadsmaterialet består i långhuset av kalksten med lodrät behugning med bredmejsel. Drygt tre meter ovan marknivån är stenar-

Medeltida fönsteröppning i tornet. Nedanför öppningen står delar av en kalkstenskolonn, vars ursprungliga placering är okänd.

na längre och skiften något högre. Kalkstenen är ett vanligt byggnads-material för kyrkorna på slätten, som sannolikt hämtats från stenbrott i det närbelägna Borghamn.

Tornet i väster har kvadratisk grundform, med en mindre avtrappning en våning upp. Det är av enklare karaktär, här saknas trappa i muren upp till våningarna ovanför. En murverksdokumentation 1991 kunde visa att tornets murar ligger i förband med långhuset (det vill säga har byggts vid ett och samma tillfälle) och har murats med lik-

artat kalkbruk. Både långhuset och tornet har en skråkantsockel, ett stildrag som ofta har förknippats med cisterciensernas arkitektur och dateras till efter 1100-talets mitt. Tornet är byggt med råhuggen kalksten, medan stenarna i hörnen har tydliga spår av kanthuggning med bredmejsel, så kallad kvadersten. Alltsammans tyder på att långhuset och tornet har tillkommit vid samma tillfälle, någon gång under 1100-talets andra hälft.

Tornet har ursprungligen haft ett tak av kalksten, ett ovanligt och

exklusivt material, vilket framgår av Brenners teckning. Tornet har invändigt håll efter bjälklag, som visar på ursprungligen sex våningar. På andra våningen finns också ett tunnvalv av tegel, som tillkommit vid en ombyggnation under medeltiden. Här har man konstruerat ett större tornrum som kunnat nås via en dörröppning i norra väggen. Sannolikt har det funnits en utvändig trappa till detta tornrum. Funktionen för dessa tornrum är omtvistad, men troligen har de fungerat som en privat kammar eller förnäm loge för någon storman, med möjlighet att följa mässfirandet i kyrkan i avskildhet. I tornets södra mur finns ett litet romanskt fönster, utformat med hjälp av två kalkstenar och en uthuggen rundbåge i den överliggande stenen.

Kyrkan har flera intressanta detaljer som är synliga genom den tunna kalkputsen. I både tornets och långhusets murar finns så kallade bomhål för förankring av byggnadsställningen. I den södra långhusfasaden finns den ursprungliga rundbågiga portalen, med en uthuggen vulst i kalksten, församlingens tidigare ingång. I långhusets södra fasad finns ett äldre rundbågigt fönster, som dock har delvis förstörts av ett senare

Kyrkans från öster, med det utvidgade koret och sakristian från 1703.

insatt större fönster. Även på långhusets norra fasad finns ett liknade fönster, som senare flyttats.

Söder om kyrkan och framför den romanska portalen har det funnits ett vapenhus med sadeltak, vilket framgår av Brenners teckning. Det har möjligen tillkommit under senmedeltiden som skydd för väder och vind. Norr om koret fanns en sakristia. Även den har sannolikt tillkom-

mit under hög- eller senmedeltiden som en plats att förvara kyrkans heliga kärl. En liten rest av hörnet till sakristian finns fortfarande synligt invid dagens sakristia.

Kyrkan under nyare tid

Kyrkan byggdes om i början av 1600-talet. År 1640 beslutade sockenstämman att utvidga långhuset mot norr med ett nytt sido-skepp, ett arbete som genomfördes

under 1640–50-talen. Delar av murverket består av återanvända medeltida byggstenar. Vid detta tillfälle har man även flyttat det lilla romanska fönstret till den nya nordväggen. År 1661 finns uppgifter om att kalk skulle inköpas för tornets ”kalkslående”.

År 1703 fick koret sitt nuvarande utseende, med samma bredd som långhuset och med en rak östvägg. I söder finns markering efter en korportal, samt stora fönster i långhuset och i det nya koret. Den nuvarande sakristian norr om kyrkan är från samma tid. Det nya murverket framgår tydligt på kyrkans sydsida, med ett blandat stenmaterial, råhuggna kalkstenar blandat med tegel och enstaka äldre stenar, återanvända från den medeltida kyrkan. Murverket ger ett slarvigt intryck, men det skulle inte synas, utan hela kyrkans murar doldes av tjock kalkputs. Kyrkan hade under denna tid en rosa avfärgning, rester av detta har hittats vid murverksdokumentationen.

Kyrkan är således en av få landsortskyrkor som byggts till och moderniserats under 1600-talet. Korutvidgningen 1703 är också påfallande tidig, senare under 1700-talet skulle det bli vanligt i Östergötland med moderniseringar

och nybyggnation av nya och större kyrkor. Utmärkande drag för tiden är de stora fönstren, som underlättade församlingens deltagande i psalmsång, ett öppet och ljusare kyrkorum samt ny bänkinredning.

År 1771 byggdes den nuvarande tornhuven av Mårten Beurling. Tio år senare på 1780-talet reparerades kyrkan, varvid man lade in ett nytt golv och byggde en läktare. 1812 togs vapenhuset vid sydväggen bort och en ny portal öppnades från väster via tornet. 1860–61 byggdes ny läktare i kyrkan, samt bänkar och altarring.

1948 genomfördes en restaurering under ledning av professor Erik Lundberg, då en äldre slätputs avlägsnades och kyrkan omputsades med slevdragning. Vid restaureringen påträffades målningar på ena väggen, men dessa var troligen inte från kyrkans äldsta tid.

1991 gjordes den senaste restaureringen, då kyrkan fick nytt skiffertak, putsen nerknackades och murverket dokumenterades innan kyrkan putsades på nytt.

Gravminnen

I Strå finns intressanta gravminnen i form av huggna gravstenar från 1600-talet. Under denna period

blev det vanligare för ståndspersoner att låta hugga gravstenar som minnesmärken och till skydd för de gravlagda.

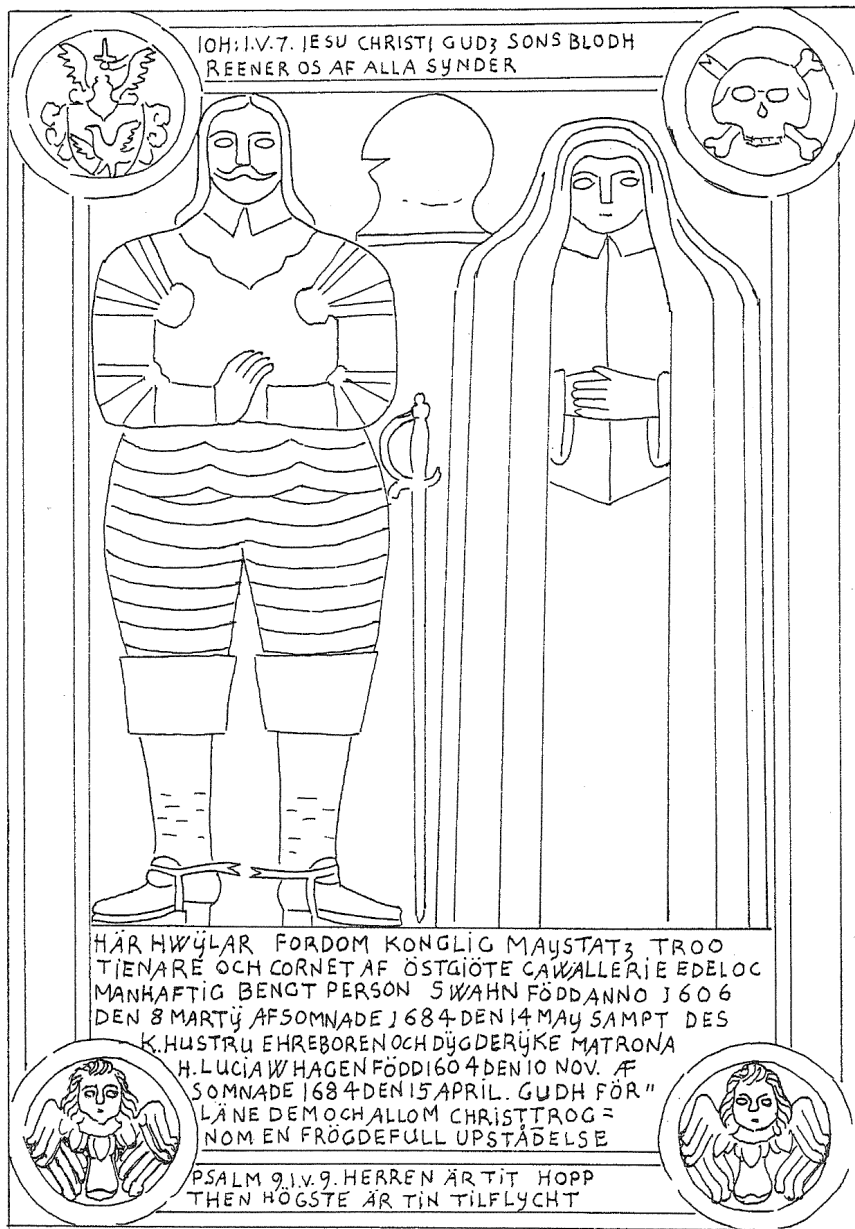
Två av dessa finns idag sedan 1908 inmurade i korets östvägg. Till höger är gravstenen över Bengt Persson Swahn (1606–1684), kornett av Östgöta kavalleri, och hans hustru Lucia W Hagen (1604–1684).

Till vänster är en gravsten över deras son Håkan Swahn, född i Kedevad i Strå socken (1646–1704), kaptenlöjtnant under Östgöta kavalleri, och hans hustru Christina Raketsand (Reckezahn), född i Tyskland (1636–1714). Enligt inskriptionen var de välsignade med ett "liufligt äckenskap" år 1666 och med de sju barnen Liskin, Salomon, Johan, Maritha, Maria, Salomon och Gustaf Svaner.

I golvet i tornet finns en gravsten över Aerland Jonsson, född i Kalvestada i Strå socken 1610.

År 1784 bestämdes att begravingarna inne i kyrkan skulle upphöra och ersättas av linjebegravning på kyrkogården, det vill säga att begravingarna skulle ske kronologiskt utan avseende på familj eller status.

Den högra gravhällen inmurad i korets östvägg, över Bengt Persson Swahn och Lucia W. Hagen.
Renritning av Sune Ljungstedt.

Interiör

Interiören präglas av ett stort och ljus kyrkorum, där den äldre skillnaden mellan långhus och kor försvann vid ombyggnationen 1703. Det platta kassetaket är sannolikt från denna tid. Bänkinredningen är från 1800, medan gavlarna har tillkommit vid restaureringen från 1948 och ritats av Erik Lundberg. Då tillkom också ny altarring och korbänkar.

Inventarier

Av de medeltida inventarierna finns idag endast en *dopfont* av kalksten bevarad. Den är dock desto mera anmärkningsvärd. Dopfontens överdel, cuppan, har en ovanlig dekor i form av ett mönster med cirklar som bildar sammanflätade kors. I botten finns ett borrar uttömningshål, för att låta det invigda dopvattnet föras genom foten ner i golvet. Möjligen har dopfonten utförts av en engelsk stenmästare verksam vid Linköpings domkyrka vid 1200-talets mitt. Dopfontens fot är nytillverkad.

Till den på 1600-talet ombyggda och utvidgade kyrkan har en rad nya inventarier införskaffats. Den nya *dopfonten* från 1663 kommer sannolikt från Johan Andersson Silfverlings stenhuggerverkstad i Vadstena, huggen i kalksten

med figurornamentik i form av djur och växtmotiv. *Dopfatet* är gjort av mästare Petter Andersson, Norrköping. År 1668 skänkte befälningssmannen över Vadstena slott Göran Claus *predikstolen*. Den är tillverkad av den i Östergötland verksam mästaren Johan Larsson Wimmer och liknar *predikstolen* i Vreta klostrets kyrka. Från 1600-talet dateras också ett *krucifix* av trä, som är placerat på altaret.

Flera av *ljuskronorna* har skänkts som gåva till kyrkan, den ena 1684 av Benct Persson Swahn och hans hustru Lucia von der Hagen. År 1694 skänktes två ljuskandelabrar av kaptenslöjtnanten Mårten Håkan Svan och hans hustru Christina Reckezahn, det vill säga de familjer vars ståtliga gravstenar omtalats tidigare. Ytterligare fyra ljusstakar har tillverkats av mästare Petter Andersson, Norrköping, och två ljusstakar skänkts av "Jöran Clasn Märta Recezanin". Av samme Norrköpingsmästare Petter Andersson finns även fyra ljusstakar av tenn från 1600-talets senare del.

Från 1700-talet, efter att kyrkan utvidgades och moderniserades, tillkom *altartavlan*. Den är förfärdigad 1743 av bildhuggare Bengt Wedulin i Hjo, och kostade 500 daler. Dess skulpturer återger

- 1 Kyrkans gamla dopfunt. Cuppan dateras till mitten av 1200-talet, medan foten är nytillverkad.
 2 Interiör mot läktaren. 3 En av två ljusarmar skänkta 1694 av Håkan Svan och Christina Reckezahn.
 4–5 Ljustakar med namnen Jöran Clasn och Märta Recezanin med deras respektive familjevapen.

Interiör mot öster med predikstolen från 1668 och altaruppsatsen från 1743.

Kristus på korset med aposteln Johannes och Maria samt ytterst Moses och Aron. Några år senare lät man mäster Sven Gustafsson Stoltz i Vadstena måla om predikstolen. År 1756 skänkte kyrkvärden Lars Jonsson och hans hustru Maria Davidsdotter från Elvestad ytterligare en *ljuskrona*.

Nattvardskärlen består av en förgylld silverkalk och en patén från 1700-talet. En oblatask från

1784, med ett gjutet lamm med fana krönt på locket, av mästare Lars Hessling, Linköping, är en gåva av grosshandlare Johan Peter Bromander och hans hustru Margareta Zetterling på Broby gård. En vinkanna från 1764 är en gåva av Hans Schwerin och Anna Margareta Gyllencarta. Ett sockenbudstyg (det vill säga portabla nattvardskärl för att kunna ge nattvarden till sjuka och döende) från 1758 har tillverkats

Predikstolen, av Johan Larsson Wimmer. Den har stora likheter med predikstolen i Vreta klostets kyrka.

av konstnären Jacob Schotte, Vadstena och skänkts av inspektorn Carl Blomberg.

År 1864 fick kyrkan sitt förmodligen första *orgelverk*, av orgelbyggaren August Rosenberg i Vadstena. Den hade sju stämmor och en manual. Det nuvarande orgelverket är byggt 1934 av Setterquist & Son i Örebro och har tio stämmor, två manualer och pedal, samt pneumatisk traktur och registratur. 1958

ändrades två romantiska stämmor, Gamba 8' och Voix céleste 8', till en Quinta 3' och en Flöjt 2' av samma firma, men i övrigt har orgeln kvar sin romantiska karaktär. Orgelfasaden från 1864 års orgel är ritad av arkitekten Ludvig Hawerman. Orgeln renoverades 1997 av Johannes Künkels orgelverkstad.

Av kyrkans *textilier* finns en mässhake från 1778 och en från 1866, samt ytterligare mässhakar, stolor,

predikstolskläden och altardukar från 1900-talet.

En *brudkrona*, tillverkad av konstnären Berndt Carlsson 1961 är skänkt av Ebba och Hjalmar Malmström, Broby gård.

I *sakristian* finns ett bord och stolar från 1600-talet. Två kistor med smidda beslag kan troligen dateras till 1700- respektive 1800-talet. Dörren till sakristian är tillverkad av smidda järnplåtar. I sakristian finns en dörr till ett sakraments-skåp, tillverkad i samma stil som dörren, en gåva av Hjalmar Malmström 1948.

Kyrkklockorna i tornet stammar från 1600-talet. Storklockan är gjuten av P Petraeus Örebro 1642, omgjuten 1748. Inskriften lyder:

*Jag kallar med mitt ljud,
Kom Christen, Gud till ära,
Kom, hör och göm hans bud,
Som tig kan visa, lära.
Hur tu rätt wandra bör
Til Himlens sälla Borg,
Ther tu i ewighet
Får glädje uthan sorg.*

Lillklockan, är även den gjuten av P. Petraeus Örebro 1747, och be- kostad av Elisabeth Holstensdotter till minne av hennes make Johan

Oblatasken från 1784

Eriksson, Mölna kvarn. En prim- klocka, sannolikt från 1400-talet, är upphängd i en troligen medeltida ställning. År 1662 omtalas dag- lig klockringning, den så kallade klämtningen, både morgon och kväll, en tradition som fortsatte fram till 1879.

Broby f d kyrka och ödekyrkogård

Cirka tre kilometer väster om Strå kyrka finns platsen för den medeltida Broby kyrka och öde- kyrkogård. Broby omtalas redan i kung Inge den äldres och drottning Helenas donation till Vreta klos- ter i början av 1100-talet. År 1208 omtalas kyrkoherden Johannes de Broby. Broby låg i Dals härad

och omfattade gårdarna Broby, Kalvestad, Kedevad, Mjölna, Prästorp, Åby och Älvestad.

Idag finns inga rester efter den medeltida kyrkan ovan jord, men vid arkeologiska undersökningar 1996 och 2001 kunde delar av kyrkan dokumenteras. Den bestod av ett långhus och ett smalare kor med absid.

Intressant nog var absiden, den halvrunda avslutningen i öster, lika bred som koret, vilket är mycket ovanligt. I kyrkans mitt, nära koret, påträffades en gravkista av stående kalkstenshällar, med rester av en gravlagd minst 50-årig kvinna. Sannolikt är detta en donator eller annan betydelsefull person. I kyrkan påträffades ytterligare fyra gravar, varav en barngrav.

Kyrkan omtalas som öde redan 1605 och har införlivats med Strå socken. Kyrkan revs sannolikt i samband med att den närbelägna gården Åbylund fick status som säteri 1610. I gårdens källare finns delar av korportalen inmurad.

Källor

Bonnier, A. C. 1996. Kyrkorna i Dals härad. Några av landets äldsta kyrkor. Kyrka i bruk. *Meddelanden från Östergötlands länsmuseum 1996*.

Hedvall, Rikard. 2007. Arkeologisk undersökning. Broby kyrka. RAÄ 4, Strå socken, Vadstena kommun, Östergötland. Dnr 413-1441-1997. UV Öst rapport 2007:87. Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar.

Ljungstedt, Sune. 1973. Michael Hacke och 1600-talets stenhuggarkonst i Östergötland. Östergötland 1973. *Meddelanden från Östergötlands och Linköpings stads museum*.

Mörkfors, Gunnel. 2015. *Mäster Johan Larsson Wimmer. Identifieringen av en bildhuggare och dennes verksamhet*. Seminarieuppsats. Konstvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet, vt 2015.

Myrgård, David. 1948. *Ur Strå kyrkas historia. Anteckningar med anledning av kyrkans återinvigning efter restaurering 1948*.

Strå kyrka. Kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer i Linköpings stift 2004. Östergötlands museum.

Tagesson, Göran. 2001. *Strå kyrka. Byggnadsarkeologisk undersökning*. Östergötlands länsmuseum. Rapport 101:2001.

Ullén, Marian & Ljungstedt, Sune. 2003. *Östergötlands medeltida dopfuntar. Studier till Sveriges kyrkor 1*.

